

Universitetsförvaltningen
Etikrådet
Jävsanmälan

Ärendet har sitt ursprung i en fråga från Anders Ahlbom om det rimliga i Olle Johanssons anklagelse om jäv. Utgångspunkten är en insändare i Borås tidning med titeln: "Hög tid att lägga korten på borden".

Insändaren handlar dels om tillämpningen av försiktighetsprincipen när det gäller utbyggnad av trådlös teknik, dels om experters bindningar. Insändarna Mona Nilsson, journalist, Örjan Hallberg, civ.ing., Kalle Hellberg vd Maxicom AB, Olle Johansson (OJ) docent KI menar att SSI vilselett beslutsfattare och allmänhet om osäkerheten när det gäller hälsoeffekter och vidare hävdar att forskningen om hälsoeffekterna inför utbyggnaden är omfattande. Insändarna hävdar å sin sida att osäkerheten är stor och att gränsvärdena för höga.

Strålskyddsmyndigheten SSI hänvisar dels till rekommendationer från ICNIRP (International Commission on Non-Iodizing Radiation Protection), dels till egna expertutredningar både när det gäller gränsvärden och när det gäller utbyggnad av trådlös teknik. Jävsituationen skulle bestå i att Anders Ahlbom (AA) både varit med om att utforma ICNIRPs gränsvärden och också lett de expertgrupper som SSI replierar på.

De olika typerna av bindningar och jäv som förekommer och hur de bör hanteras finns beskrivet i ett nyligen reviderat gemensamt dokument utgivet av myndigheterna på hälso- och sjukvårdens område. Den typ av jäv det här skulle vara frågan om är s.k. delikatessjäv som utgörs av "tidigare eller pågående ställningstagande eller engagemang i den aktuella frågan på ett sådant sätt att misstanke om brister i förutsättningarna för en opartisk bedömning uppkommer." OJ och hans medförfattare bedömer att en sådan olämplig situation föreligger. De har tidigare tydligt tagit ställning för att tekniken innebär risker och att gränsvärdena är för höga.

Att det finns en bindning när det gäller AA går inte att komma ifrån. Huruvida den har digniteten att opartiskhet och objektivitet åsidosätts kommer det nog alltid att råda delade meningar om. I det myndighetsgemensamma dokumentet framhålls att när det råder delade meningar om sakförhållanden bör experter med olika syn engageras och vederbörandes bindningar, i det här fallet tidigare ställningstaganden, tydliggöras.

För sammanställning av fakta bör de metoder som används i systematiska kunskapssammanställningar användas. Det innebär att den fråga som skall besvaras liksom de kvalitetskriterier som krävs på vetenskapliga studier för att besvara frågan beskrivs tydligt. Därefter görs en systematisk litteratursökning och kvalitetsgradering av relevanta studier. De studier som uppfyller kvalitetskriterierna används för sammanställning av resultaten. Om resultaten är entydiga är det lätt att dra slutsatser. Om den finns motstridiga resultat skall de anges. När det gäller frånvaro av risk lär det aldrig gå att få ett entydigt resultat. Enligt Popper går det egentligen aldrig att med säkerhet fastställa total frånvaro av risk i enskilda fall. När det gäller förekomst av risk har fallbeskrivningar värde. När det gäller relationen mellan risk och nytta är epidemiologiska sammanställningar av stort värde för att beskriva risker i populationer.

ICNIRPs syfte är att förmedla information och råd om eventuella hälsorisker av exponering för icke joniserande strålning. Enligt hemsidan består ICNIRP av en grupp oberoende vetenskapliga experter som arbetar dels i en kommission bestående av 14 medlemmar dels i 4 ”standing committees” inom epidemiologi, biologi, dosimetri och optisk strålning samt ett antal konsulterande experter. Man samarbetar bl.a. med WHO. Medlemmarna nomineras av nationella strålskyddsmyndigheter och från medlemmarna själva. Medlemmarna avkrävs regelbundet deklARATIONER om intressekonflikter som kan vara skadliga för ICNIRPs status som oberoende organ. ICNIRP är en ”non-profit” organisation. Olika källor bidrar inklusive olika länders regeringar framför allt Tyskland. Ingen industrisponsring är tillåten och ingen medlem får vara anställd av industrin. Medlemmarna får inget arvode men rese- och möteskostnader ersätts. AA är medlem i kommissionen och ordförande i epidemiologi kommittén

Såväl OJ som AA har fått yttra sig i frågan. När det gäller den olämpliga jävsituationen är AA:s kommentar: ”Men en förutsättning för att detta ska vara tillämpligt tycks ju vara att jag och mina kollegor i ICNIRP handlat mot bättre vetande eller på ett O-professionellt sätt kategoriskt låst fast oss i vetenskapligt ogrundade positioner. Det vill säga medlemskapet i ICNIRP skulle inte vara jävsskapande i sig utan bara om det missköts på ett ohederligt eller O-professionellt sätt.” AA kommenterar inte påståendet att industrin skulle ha intresse av bibehållna gränsvärden. AA bemöter OJ:s påstående att vetenskapsmän från hela världen inte delar AA:s uppfattning om effekter/hälsorisker under ICNIRPs gränsvärde med att AA även om han är ordförande inte kan diktera vad som skall skrivas och att både ICNIRPs, SSI:s, och även FAS gruppernas bedömningar delas av experter över hela världen. OJ påstår att AA investerat förtroendekapital i ICNIRPs gränsvärden, något som AA ställer sig frågande inför.

OJ menar att det faktum att en studie som AA deltar i samordnas av IARC (International Agency for Research on Cancer, ett WHO organ) och där industrin deltar som finansiär innebär jäv. AA beskriver hur oberoendet gentemot finansiären skall upprätthållas via internationella cancerunionen och genom att flera brandväggsavtal reglerar forskarnas oberoende.

Avslutningsvis framför OJ skarp kritik mot att en viktig studie om risker med mobiltelefoner inte tagits med i den senaste rapporten från SSI:s vetenskapliga råd. AA hänvisar till ett tillrättaläggande på SSI:s hemsida. Tillrättaläggandet kan dock läsas på två sätt. Endera att man beaktat studien men av misstag underlåtit att referera den eller att man av misstag uteslutit studien (och därmed inte beaktat den).

Sammanfattningsvis: Frågan om bindningar och jäv är inte obefogad. Om det lett till att objektivitet och opartiskhet åsidosatts, d.v.s. att jäv föreligger, råder delade meningar om. OJ och hans medförfattare anser att så är fallet. SSI har genom att fortsättningsvis anlita AA som expert ansett att så inte är fallet. Problemet är inte unikt. De mest meriterade experterna anlitas av myndigheter och olika organisationer. Uppdragen kan ibland gå in i varandra eller vara motstridiga, tillsyn kontra rådgivning till exempel. Till det kommer universitetens tredje uppgift att bidra till samhällsutvecklingen och regeringens uttalade önskemål om att universitetslärare medverkar i olika samarbetsorgan. Olika deklARATIONER och principer kan också stå i motsatsförhållande till varandra. En strikt tillämpning av försiktighetsprincipen när det gäller en ny teknik innebär att de utvecklingsmöjligheter en sådan teknik kan medföra fördröjs.

För att beslutsfattare och allmänhet skall kunna dra grundade slutsatser och tolkningar krävs att alla parter tydligt anger bindningar och andra förhållanden som kan påverka eventuella uttalanden. AA bör således när han uttalar sig för myndigheters räkning och i andra sammanhang ange kopplingen till ICNIRP.

För etikrådet

Stefan Einhorn
Ordförande
Bindningar: Inga

Nina Rehnqvist
Ledamot
Bindningar: Ordf. i SBU som gör
systematiska kunskapssammanställningar
och en av initiativtagarna till det
ursprungliga myndighetsgemensamma
jävsdokumentet